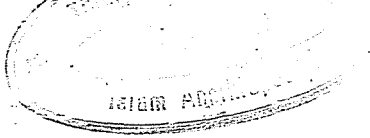

06 OCAK 1992

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 7

KAYSERİ — 1990

Mekke Yönetiminin Müslümanların Eline Geçiş :

Dünya müslümanlarının kutsal beldesi olan Mekke, İslâm-dan önce de (1) puta tapıcıların putlarından daha kıymetli ve daha kutsal saydıkları K â b e sebebiyle önem kazanmıştı. Bir araştırmacını nifadesiyle: «... Mekkenin üstünlüğü Arapların Mekke ve çevresinde her yıl toplandıkları kutsal aylar boyunca kendini gösterir ve önem kazanırdı (2).» İslâmdan önceki devir-de bu kadar önemli ve kutsal olan Mekke, H/8-M/630 yılında müslümanların yönetim ve denetimleri altına girdi ve bu tarihten sonra da önem ve kudsiyetini devam ettirdi.

Hız. Muhammed'e Elçiliğini bildiren ilk vahiy Mekke'de, 610 yılında geldi. Ancak ilk müslümanlar ve Peygamber 622 yılında Mekkeyi terketmeye mecbur edildiler (3). Zira Mekke'de İslâmi-yetin yayılmasını ve hakimiyetini önlemek için, Peygambere, Müslümanlara ve Peygamberin akrabalarına caydırıcı sert ted-birler ve uygulamalara başvurdular (4a), g ö ç'ün şartlarını ha-zırladılar. Müslümanların ve Peygamberin o zamanki adı «Y e s -r i b» olan «Medine»ye göç etmeleri İslâm Dini Tarihi bakımın-dan büyük bir dönüm noktası oldu. Burada (Medinede) müslü-man, müşrik ve yahudilerle birlikte «federatif site devleti» ku-ruldu ve bu devletin başında da Hız. Muhammed yer aldı (4b). Kanun hakimiyetinin, müşterek savunma sorumluluğunun bu-lunduğu bu devlet H/6-M/627 yılında H u d e y b i y e Barışıyla Mekkeliler tarafından resmen kabul edildi (5). On yıl süreli bu barış, Kureyş ve Kureşy'in müttefiki Benu Bekir kabilesinin, müslümanların müttefiki bulunan H u z a a kabilesine (6) saldı-sıyla bozuldu. Huzaa'lıların Medineye elçi göndererek himaye ve yardım talep etmeleri üzerine Hız. Muhammed Mekke üzerine se-fer tertip etmek zaruretini duydu. Yahudilerin Kureyşlilerle an-

*) E.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

laşmalarının bertaraf edilmesi, Mekke civarındaki birçok kabilelerin müslüman olmaları... gibi hususlar gözönünde bulundurulunca Mekke'nin fethi için bir ortam da hazır idi. Huzaa'lıların (7) yardım istemeleri savaş için yeterli sebep oldu. Hz. Muhammed bir askerî sefer için hazırlıklara başlanmasını bütün müslüman kabilelere bildirdi. Seferin ne tarafa ve hangi kabileye karşı başlatılacağını titizlikle sakladı. O zamana kadar pek görülmemiş çoğunlukta, 10.000 kişilik bir gönüllü ordusunu oluşturdu. Medineye bütün giriş - çıkışları yasakladı, haber sızmasını önlemek için tedbirler aldı. Bütün bu sıkı tedbirlere rağmen «bunak ve cahil bir müslüman olan» (8) «Hatib b. Beltaa» Mekkeye -bir kadın ile- haber göndermek istedi. Ancak haberci Medine'nin hudutlarında yakalandı (9). Peygamber onun sâfiyetine inanarak affetti. Bu arada tehlikeyi sezen Ebu Süfyan'ın Medineyi ziyareti de bir fayda sağlamadı, temaslarından bir sonuç alamadan Mekkeye döndü. Hz. Muhammed hicretin 8. yılında ramazan ayının onuncu günü Medineden hareket etti. Gidiş' yeri ve hedefi belli değildi, Medine civarındaki bazı kabilelere uğrayarak dairevî bir yol takip etti. Bu kabilelerden kendisine büyük oranda iltihaklar oldu ve ordusu da Peygamberin amacını tam olarak anlayamadı (10). Özellikle Kureyslilerden hareketlerini gizlemelemini ordusuna emretti (11). Sonunda Mekke arkasındaki dağlarda kamp kuran Hz. Muhammed karşısında müslüman olmak isteyen amcası Hz. Abbas'ı buldu (12). Ailesiyle birlikte Mekke'yi terkeden Abbas Peygamber tarafından «muhacirlerin sonuncusu» olarak taltîf edildi. Gece, her savaşçının ateş yakmasını emreden Peygamberin bu uygulaması, Mekke civarında dolaşan Kureys'in reisi Ebu Süfyan ve arkadaşları üzerinde büyük etki yaptı. Durumun nezaketini kavrayan Ebu Süfyan, Hz. Abbasla birlikte Peygamberin çadırına gelerek müslüman oldu (13). Peygamber de övünmeyi seven Ebu Süfyan'ı şu sözlerle ödüllendirdi :

— Ebu Süfyan'ın evine sığınan kimse emniyettedir, kendi evinden çıkmayıp savaşmayan kimse emniyettedir, Kâbeye sığınan kimse emniyettedir. Bunlara kimse dokunmaz! (14).

Sabahleyin fetih için harekete geçen, o günün şartlarına göre çok büyük ve disiplinli olan 10.000 kişilik orduyu seyreden Ebu Süfyan bu büyük orduya karşı direnmenin imkansızlığını, gereksizliğini kavrayarak Mekke'ye koştu. Ona göre tek çıkar yol teslimiydi. Mekkelileri Kâbe önünde toplayarak onlara şu uyarıda bulundu :

— Ey Kureyşliler! Muhammed sizin karşı duramayacağınız bir orduyla geliyor. Ebu Süfyan'ın evine sığınan emniyettedir. Kendi evine kapanıp savaşmayan emniyettedir. Mescid-i Şerif'e giren emniyettedir. Müslüman olursanız kurtuluşa erersiniz (15).

Bu dehşet verici anî haber karşısında Kureyş halkı paniğe kapıldı. Ebu Süfyanın müslüman olduğunu öğrenen birçokları müslüman olmaya karar verdiler ve silâhlarını attılar. Evlerine, Ebu Süfyana ve Kâbeye sığınanlar oldu. Bazıları da direnmek için silâhlarını kuşandılar (16). Hz. Muhammed ise Mekke'nin bütün çıkış yollarını tutmuş, ordu birkaç yönden Mekke'ye hareket etmişti. Orduya, mukavemet olmadığı taktirde silâh kullanmamaları, kan dökmemeleri emredilmişti. Mekkelileri ise Ebu Süfyan, her türlü direnişin faydasız olduğu hususunda ikna etmişti. Mekkelilerin büyük bir çoğunluğu savaşmaksızın boyun eğmeye razı oldular. Ancak küçük de olsa bir çatışma ve kan dökme oldu (17). Hz. Peygamber daha fazla kan dökülmesini önleyici emirler verdi ve tedbirler aldı. Genel bir af ilân etti (18).

Hz. Peygamber Kâbenin anahtar sorumlusu «Osman b. Talha» yı çağırarak (19) Kâbeyi açtırdı, içeri girdi. Önce orada bulunan putları uzaklaştırdı. İbn Hişam'ın anlattığına göre; «ağaçtan yapılmış bir güvercin» heykelini kendi elleriyle kırdı (20). Gene aynı kaynağın ifadesiyle: «Tanrı Elçisi fetih gününde B e y t 'e girdi ve orada meleklerin ve meleklerden başka şeylerin resimlerini gördü. Gene (orada) İbrahim Aleyhisselâmın elinde okları yöneltmiş vaziyette resmini gördü ve :

— Allah onları mahvetsin. Bizim büyüğümüzü ok atar vaziyette yapmıştır. İbrahim ve oklar, bu nasıl gerçek! İbrahim ne Yahudi ne de Hristiyan idi, O müslim bir hanıf idi (21), Tanrıya eş koşanlardan değildi (22.) dedi.

Bütün bu resimleri sildirdi (23), burayı putlardan temizletti. Namazını kıldı ve bu sırada Kâbe avlusuna halk toplanmıştı ve hepsi merakla Peygamberin nasıl davranacağını bekliyorlardı. O zamanki savaş hukukuna göre O, bütün halkın öldürülmesini, esir edilmesini emredebilir, bütün Mekkelilerin mal ve mülklerinin müslümanlar için ganimet sayılabileceğini ilân edebilirdi. Ancak O: «Bugün sizler, azarlanacak. cezalandırılacak, yargılanacak değilsiniz. Gidin! Hepiniz hürsünüz.» buyurdu (24). Bu arada insanların farklı boy ve millet halinde yaşar durumda bulunmalarının tanışma ve beraber olmalarını engelle-

mediği hususuna işaret etmek üzere; «Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi millet ve kabileler halinde koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Kuşkusuz Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır...» âyetini okudu (25). Bu umumi aftan sonra erkekler ve hanımlar b e y ' a t ettiler (26). Peygamber bu sırada büyük bir müsamaha örneği verdi. Savaş suçlusu olan Mekkekilerin içinde Peygamberin, Mekkeye girmeden önce, nered yakalanırsa öldürülmesini emrettiği azılı düşmanları da vardı. Onların da tutuklandığı veya pişmanlık duydukları bildirildiği zaman affedilmesine razı oldu.

İslâmiyetin ve müslümanların azılı düşmanlarından Safvân b. Ümeyye kaçtığı Cidde kentinden gelerek Peygamberin huzuruna çıktı ve şöyle dedi :

— Ben İslâmiyeti şu anda kabul etmek istemiyorum. Bana iki ay müsaade et.

Tanrı Elçisi'nin cevabı gayet hikmetli ve müsamahalı idi :

— Sana dört ay mühlet veriyorum.

Bu cevap üzerine çok geçmeden, Bedir Savaşında öldürülen Ümeyye b. Halef'in oğlu Safvân b. Ümeyye müslüman oldu (27).

Mekke'nin fethinde ezan sesini duyduğu zaman ileri-geri konuşan ve müslümanlara hakaret eden Atab b. Esîd, genel affın ilânıyla müslüman oldu. Daha yirmibeşinde bile olmayan bu genci Peygamber, affetmekle kalmayıp Mekke'ye «v â l i» de tayin etti (28). Mekkenin ilk valisi şerefini kazanan Attâb b. Esîd aldığı bu görevi liyakatle Hz. Ebubekir ve Ömer devirlerinde de yürüttü. H/23-M/643 yılında otuz yaşındayken vefat etti (29).

İkrime b. Ebu Cehil Uhud Savaşı kumandanlarından olduğu gibi, Mekke'ye giren müslüman ordusuna karşı savaş açanlardandı. Ümitsizliğe kapılarak Habeşistan'a sığınma düşüncesiyle kaçtı. Genel affın ilânı üzerine hanımı Ümmü Hakîm kocası için de af talebinde bulundu. Hz. Peygamber hemen affetti. Ümmü Hakîm, birkaç günlük araştırmadan sonra kocasını bir gemiye binerken yakaladı, Mekkeye getirdi ve müslüman olmasını sağladı (30).

Bu çeşit hareketler Mekke'de gerginlik ve düşmanlık yerine bir bahar havası meydana getirdi. Fetih olayından birkaç gün

geçtikten sonra «H u n e y n» seferine çıkıldığı zaman (31) bütün Mekkeliler Hz. Muhammed'in yanında yer aldılar. Peygamber Mekkeyi ve Mekke yakınındaki kabileleri Putlardan temizletti. Mekke'yi, yeni müslüman olan genç vali Attâb b. Esid'e teslim etti (32) ve hiçbir Medineli asker bırakmadan terketti, Medineye geri döndü. H/9-M/630 yılında Hz. Peygamber hacca kendisi gitmeyerek Hz. Ebubekir'i «H a c E m î r i» tayin etti (33) Hac konusunda bazı yasakları ihtiva eden âyetleri hac yolunda olan müslümanlara duyurmak üzere Hz. Ali'yi görevlendirdi. Hz. Ali, Hz. Ebubekir ve kafilesine yarıyolda yetiştii. Tevbe Suresinin başından 36. âyetine kadar olan âyetleri müslümanlara bildirdi. Bu âyetlerle müşriklerin eski âdetleri üzere haccetmeleri yasaklandı ve bu yıldan sonra puta tapıcıların haccetmeyecekleri kesinlikle bildirildi (34).

S O N U Ç

630 yılında Mekke'nin Hz. Muhammed'in başkomutanlığında yönetilen büyük bir islâm ordusu tarafından fethedilmesiyle bu kutsal şehrin yönetimi müslümanların eline geçti. İslâmın inanç ve ahlâk ilkeleriyle çatışan eski uygulama ve âdetler kaldırıldı. Mekke'de puta tapıcılığa son verildi. Müslümanların bulunduğu her yerde olduğu gibi Mekke'de de, kanun hakimiyeti tesis ve temin edildi (35). Bütün insanların bir anne ve babadan türedikleri, eşit oldukları, kan davalarının kaldırıldığı, can ve mal emniyetinin temin edildiği, kadınların da haklarının bulunduğu (36), her suçlunun suçundan kendisinin sorumlu tutulması gerektiği bütün dünyaya ilân edildi. Bütün Arabistan Yarımadasında barış temin edildi. Bir batılı yazar, Peygamberin bu düzenlemesindeki dahiyâne rolünü şöyle anlatır :

«... Hz. Muhammed bir devlet adamı olarak üstün meziyetler gösterdi. Herhangibir durumun önemli vechelerini keşfeder ve onlar üzerinde dikkatini yoğunlaştırırdı... Tedricî olarak bir dizi sağlam ve uyumlu politika geliştirip, irtihalinden sonra da fonksiyonunu sürdürecektir olan hayatî ve kalıcı müesseseler kurdu (37).»

Hz. Muhammed'in Mekke'yi fethi ve fethi takibeden günlerdeki izlediği ve gösterdiği yol ve hedefler bize göre şöyle özetlenebilir :

1. Hz. Muhammed ilkönce kendi toplumunu âhenkli, huzurlu bir toplum haline getirdi. Evs, Hazrec ve muhacirler arasın-

da, karşılıklı haktanırlık esaslarına, manevî ve iktisadî bağlara dayalı bir iç barış ve birliğin kurulmasını sağladı, kabileler arası sürtüşmeleri kaldırdı. Üyelerinin herbirinin biribirleriyle barış içinde bulunduğu, kendisini otorite olarak kabullenen bir cemi-yet haline getirdi. Yönetimde sulhçu ve güvene dayalı bir metod ile başarılar elde etti, böylece hakimiyetinin dışa yayılmasını sağladı.

2. Hz. Muhammed, kendisine yaşama hakkını bile çok gö-ren Mekkeli müşriklere karşı gayet müsamahalı ve bağışlayıcı davrandı. Kendisine ve ordusuna silâhla karşılık vermeyenlerin öldürülmemesini emretti. Kan akıtmadan, kimsenin burnunu kanatmadan Mekke'yi fethetmek için gayret sarfetti. Birkaç ki-şilik istina ile, herkesi affettiğini bildiren umumî af ilân etti. Müslüman olmak için iki ay mühlet isteyen Safvân b. Ümeyye'-ye dört ay mühlet verdi ve bu kişi m ü ş r i k (Tanrıya eş koşan-lardan) olmasına rağmen Mekke'de ellerini kollarını sallaya sal-laya, emniyet içinde dolaştı. Hz. Hamza'nın katili V a h ş î, Hz. Hamzanın ciğerini dişleyen H i n d ve bunabenzerlerini affetti. Hunenyn ve Evtas savaşları sonunda kalbleri müslümanlığı he-nüz ısınmamış olan kişilere bol bol ganimetler dağıttı. Kabileler arasında eskiden varolan ihtilâfları çözdü, tatlıya bağladı. Her-kesten nezaket ve iltifatını esirgemedi, çeşitli görevlere ehil in-sanlar tayin etti ve bunları cesaret verici sözlerle gayrete getirdi, kabiliyetlerini ortaya koymalarını teşvikle kendisine daha çok bağlanmalarını sağladı. Peygamberimizin Mekke'deki yönetim devresinde, insanlara böylesine hoşgörülü ve nezaketle, sıcak ku-caklayışla davranması, İslâmın yayılmasını hızlandırdı ve Mek-kelilerin hızla İslâmiyeti benimsemelerine sebep oldu.

3. Hz. Muhammed kutsal ve dinî şehir olan Mekke'yi b a ş-ke n t yapmamıştır. Bu gelenek Dört Halife Dönemi'nin bitişinde belli bir süre bozulmakla beraber, tarih boyunca devam edecektir. Bu uygulamayla Hz. Muhammed, **dinî merkeze siyaset sokmamak gerektiğini** vurgulamış, siyasî sürtüşmeler ve çekişmeler-den Mekke'nin uzak tutulmasını istemiştir. Zira yönetim işi dün-ye vî bir iştir, siyasi bir iştir ve Peygamber bu görevi birinci plân-da insanî yönüyle yürütmektedir. Zira O da bizim gibi bir insan-dır (38). Savaşta, barışta, yönetimde zaman zaman yanılmış, ya-nılabileceğine işaret etmiştir (39). Hükümdarlık, başka bir ifa-deyle yöneticilik veya devlet başkanlığı Peygamberliğin gereği değildir. İslâm Tarihçisi İbn HALDUN'a göre: «Peygamberlikle hükümdarlık arasında hiçbir mantikî ve zorunlu ilişki bulunma-maktadır», zira «Hükümdarlıkla Peygamberlik arasında mantikî

bir bağ kurmak toplumsal düzenin her zaman ve her yerde bir peygamber tarafından kurulduğuna hükmetmek demek . olacaktır. Halbuki bu kanaat tarihi ve soshal gerçeklere ters düşmektedir (40).» Hz. Peygamberin **dinî merkez'i**, siyasi ve idarî merkez yapmamasının birçok hikmetleri vardır. Siyasî ve idari işler zaman - zaman dalgalanma ve hareketlilik gösterir. Zaman zaman çatışmayı, kan dökmeyi, dövüşmeyi gerektirir, toplumun, siyaset, iktisat ve yöneticilik biliminin gelişme ve gerilemesiyle farklılıklar gösterir. Dinî merkezi, siyasi gidişmelerin, mücadelenin uzatılmasında tutma bu merkeze karşı saygının azalmamasını sağlayacaktır. Peygamber din ile dünya işini, dünya işi olan devlet yönetimiyle dinî merkezi birbirinden ayırmış ve ayırmakla da bizlere önemli bir mesaj vermiştir. Zira daha Peygamberin vefatından bir asır bile geçmeden H/60-M/680 yılında Mekke'de hilâfetini, devlet başkanlığını ilân eden Abdullah b. Zübeyr (H/1-72;M/624-692) zamanında Mekkeye ve Kâbeye acımasızca saygısızlık edilmiş; bu kutsal yer ve şehir taşta tutulmuştur. Abdullah b. Zübeyr Mekkeyi başkent olarak seçmeseydi, oniki yıl civarında süren devlet yöneticiliği sırasında böylesine tehlikeler geçirmez, harap hale gelmezdi.

D İ P N O T L A R

- (1) Mekke'nin 630 yılına kadarki yönetim ve idarî yapısı hakkında bilgiyi bu makalenin başlangıç bölümünde bulabilirsiniz. Bakınız; A. Vehbi Ecer, «Tarih Boyunca Mekkenin Yönetimi», **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Kayseri, 1989; sayı, 3, 297-311.
- (2) İrfan Shaid, «İslâm Öncesi Arabistan», **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, İstanbul, 1988, I, 39; Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, Çev. H.D. Yıldız, İst. 1979, 17-35.
- (3) Hicret olayı ve kaynakları için bakınız: A. Vehbi Ecer, «Hicretin 1400. Yıldönümü Münasebetiyle Hz. Muhammed (SAS)'ın Hicreti», **Millî Kültür**, Ankara, Temmuz - 1980, Sayı: 2, 37-44.
- (4a) Bunlardan bazıları için bakınız: A. Vehbi Ecer, «İstanbul Tarihinde İlk Ambargo Uygulaması», E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, 1988, sayı: 12, 145-156.
- (4b) Dünya tarihinde ilân edilen ilk yazılı anayasa ile «Federatif Site-Devlet» kuruldu. Bu Anayasa ve özellikleri ile ilgili olarak bakınız: Ali Yardım, **Hadis-II**, İzmir, 1984, 13-14; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Çev. Sait Müllu, İstanbul, 1966, I, 118-134; **el-Vesâik üs-Siyasiyye**, Kahire, 1956, 15-21; **Muhtasar Hadis Tarihi ve Hammam b. Münebbih'in Sahifesi**, Çev: K. Kuşçu, İstanbul, 1967, 27-28.
- (5) Hudeybiye barışı ve önemi için bkz: İbn Hişam, **es-Sîret ün-Nebeviyye**, Kahire, 1936, III, 321-339; Muhammed Hamidullah, **Hız. Peygamberin Savaşları**, Çev: S. Tuğ, 114; Hakkı Dursun Yıldız (Genel Koordinatör), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul, 1986, I,

- 488-498; İbrahim Hasan, **Siyasi-Dini-Kültürel İslâm Tarihi**, Çev: İ. Yiğit-S. Gümüş, İstanbul, 1985, I, 170-176.
- (6) Bu kabileler için bak: J. Schliefer, «bekir», **İslâm Ansiklopedisi (İA)** II, 454-458; F. Krenkow, «Huzaa», **İA**, V-I, 622-624.
- (7) Huzaa'lıların elçisi **Amr b. Salim el-Huzâi**, Benü Bekir kabilesini şikâyeti sırasında «Bizi rüku' ve secde halinde öldürdüler» demiştir. Bu ifade gözönüne alınırsa, İslâm dininin bu kabileye girdiğini söyleyebiliriz. Bak: İbn Hişam, IV, 31 vd.
- (8) **Hamidullah, Hz. Peygamberin Savaşları**, 115.
- (9) Hatib b. Beltaa'nın girişimi ve sonucu ile ilgili geniş bilgi için bakın: İbn Hişam, IV, 40-42.
- (10) İbn Hişam hangi kabilenin ne kadar askerle iştirak ettiği hakkında bilgi verir: Bak. İbn Hişam, IV, 42; Taberî, **Milletler ve Hükümdarlar Tarihi**, Çev: Z. K. Ugan-A. Temir, İstanbul, 1963, II, 664-665.
- (11) Taberî, II, 667.
- (12) Peygamberin amcası Abbas'ın adı «**Abbas b. Abdülmuttalib**» dir. Bak: Kemal Atik ve arkadaşları, **Sahabiler Ansiklopedisi**, İstanbul, 1989, 10-11; C. Becker, «Abbas», **İslâm Ansiklopedisi**, I, 10-14; **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1989, I, 16-17.
- (13) İbn Hişam, IV, 44-46; Taberî, II, 668-671.
- (14) İbn Hişam, IV, 46; Taberî, II, 671.
- (15) İbn Hişam, IV, 47.
- (16) Taberî, II, 672.
- (17) İbn Hişam, IV, 49-51.
- (18) İbn Hişam, IV, 54-55.
- (19) İbn Hişam, IV, 54.
- (20) İbn Hişam, IV, 54.
- (21) Haniflik Kur'anda Hz. İbrahim'e atfedilen bir din adıdır. Bak: Şaban Kuzgun, **İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik**, Ankara, 1985; Ancak Haniflik kelime olarak «muvaahhid», yani Tek Tanrı'ya inananlara verilen addır. Sadece Hz. İbrahimi'n inancına tahsis edilmesi yanlışdır. Mahmud Esad: «Hanif, yalnız, Allah-i Vahid'e inanıp O'nun iradesine razı olan bir kimsedir» der. Bak: Mahmud Esad **Seydişehirî, Tarih-i Din-i İslâm (Medhal)**, İstanbul, 1329, 521; Ayrıca konu ile ilgilenenler için bakılabilir: İ. Cerrahoğlu, «Kur'an-i Kerim ve Hanifler», **Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1963, sayı: 12, 81-92; Şehristânî, **el-Milel v'en-Nihal**, Mısır, ?, I, 230 vd.; İbn Hişam **H. Muhammed'in Hayatı**, Çev: Neşet Çağatay- İ. Hasan, Ankara, 1971, 141 vd.; Neşet Çağatay, **İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara, 1973, 147 vd.; Neşet Çağatay, **100 Soruda İslâm Tarihi**, İstanbul, 1972, 111 vd.; İsmail Hâmi Danişmend, **İzahlı İslam Tarihi Kronolojisi**, İstanbul, ?, 189 vd.; Eski Türklerin inanışının Haniflik olduğu kanatımız için şu makalelerimize bakılabilir: A. Vehbi ECER, «Türklerin Eski Dini Hakkında Söylenenler», **Töre**, Aralık-1982, sayı: 139, 33-36; Ecer, «Eski Türklerde Vahdaniyet», **Töre**, Ocak - 1983, Sayı: 130, 62-63; Ecer! «Türklerin Eski İnançlarında İlâhî Din İzleri», **Töre**, Şubat-1983, 141, 62-64; Ecer, «Türklerin Eski Dini Haniflik», **Töre**, Mart-1983, sayı: 142, 73-74.
- (22) İbn Hişam, IV, 55.

- (23) Konumuzu doğrudan ilgilendirmemekle beraber buradan «resim ya-sağı» hükmünün çıkartılamıyacağına işaret etmeliyiz. Zira burada resme ve putlara tapınma olayı vardır. Prof. Dr. Muhammed Hami-dullah'ın Ezrakî'nin (ö. H/219-83) (Ahbaru Mekke, Leipzig, 1855-113) ve Makrizî'nin (öl. H/845-M/1441) (el-Hitat, Kahire, 1270, I, 385) eserlerine dayanarak Hz. Meryem ve Hz. İsa veya Hz. İbrahim'in resimlerinin si-linmesini menetmesini anlatması inandırıcı değildir Tapınma konusu olarak heykel veya resmin İslâm dininde yerinin gerekir. Bak: Hami-dullah, İslâm Peygamberi, Çev. M. Suat Mutlu, sİtanbul, 1966, I, 171; Tapınma dışında resim ve fotoğraf sanatlarının yasaglanması ilmi ve mantikî bir izahı yoktur. Bakınız: Rıfkı Melûl Meriç, **Türk Tezvinî Sanatları**, İstanbul Güzel Sanatlar Matbaası ve Neşriyatı, 1937, 80 sayfa: Suat Kemal Yetkin, **İslâm Mimarisi**, Ankara, 1959, 75-79.
- (24) İbn Hişam, IV, 55.
- (25) Hucuret Suresi/13; İslâm dini insanların aynı kökten atadan geldiği-ni ilân eder, ancak «m i l l e t» gerçeğini redetmez: «De ki: Ben siz-den buna karşı yakınları sevgiden başka bir ücret istemem. Şûrâ/23» Ayrıca bakınız: Hucurat/13; Rum/22; Mehmet S. Hatiboğlu, «İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik ve Hilâfetin Kureyşliliği», Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1978, sayı: XXIII, 121-213; Tahsin Banguoğ-lu, «İrk ve Milliyet Üzerine», **Kubbealtı Akademi Mecmuası** Nisan/1984, sayı: 2, 9-21; Orhan Türkdoğan, **Millî Kültür, Döderneleşme ve İslâm**, İstanbul, 1983, 73-103; Amiran Kurtkan, **Türk Milletinin Manevî Değerleri**, İstanbul, 1977; Toshihiko İzutsu, **Kuranda Dinî ve Ahlâkî Kavramlar**, Çev: S. Ayaz, İstanbul, ?, 71-108; Erol Güngör, **İslâmın Bugünkü Meseleleri**, İstanbul, 1981, 121-148; Kemal Edib Kürkcüoğlu, **Din ve Milliyet**, Ankara, 1956, 6; Bülent Ecevit, «Lâiklik Ulusçuluk ve İslâm», Ankara Bayram Gazetesi, 11. Haziran, 1986; Sadri Maksudi Arsal, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İst., 1979, 73; Ercü-ment Kuran, «Ümmet ve Millet Kavramları», **Töre**, Mart/1984, sayı: 154, 38-39; Ali Yardım, «Asabiyyet Milliyetçilik Demek midir?», **Kub-bealtı Akademi Mecmuası**, Ekim-1977, sayı: 4, 20-31, Ocak-1978, sayı: 32-42, Nisan-1978, sayı: 2, 71-76; İbn Haldun'un bu konudaki kanaati ile ilgili olarak bir araştıracımızın tesbiti şöyledir: «İbn Haldun eserinin üçüncü babının altıncı faslında (Dine Davet Asabiyyet Olmaksızın Ha-yatiyyetin iSürdüremez) başlığını koymakta ve İslâm tarihinden seç-tiği çeşitli örneklerle bunun doğruluğunu göstermeye çalışmaktadır.» Bak: Ünver Günay, «İslâm Dünyasında Bir Din Sosyolojisi Öncüsü İbn Haldun» Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, sayı: VI, 63-104; A. Vehbi Ecer, «Akraba Sevgisi», **Töre**, Mayıs, 1978, sayı: 84, 33-35; Vehbi Ecer, **İslâmiyet ve Milliyet**, Şafak Dergisi, Şubat-1962, sayı: 14, 4-5.
- (26) Bey'at, kelime olarak tâbî olmak, söz vermektir. Taberî şu rivayette bulunur: «Mekke ahalisi müslümanlıklarında sadakat için biat etmek üzere bir araya toplandılar... Tanrı Elçisi erkekleri biat ettirdikten sonra kadınları da biat ettirdi.», Taberî, II, 683; Aynı yazar kadınların bey'atını Hz. Ömer'e havale ettiğini şöyle anlatır: «Tanrı Elçisi kadın-ların bey'atını Hz. Ömer'e havale ettiğini şöyle anlatır: «Tanrı Elçisi kadınlar için aTnırdan onları yargılaması, esirgemesini diledi. Ömer onları el uzatarak biat ettirdi...», Taberî, II, 684, Hudeybiyede «rıdvan»

bey'atında müslümanlar ellerini silahlarının kabzasına koyarak bey'at ettiler.

- (27) İbn Hişam, IV, 60; Taberî, II, 686-687; Safvan b. Ümeyye Peygamberle birlikte Huneyn Seferine katıldığında müslüman değildi. Bu seferin sonunda O'na ganimetten bolca pay ayrılınca müslüman oldu ve H/42-M/662 yılında öldü. Bak: İbn Hacer el-Askalânî, el-İsabe'an Temyîz is-Sahabe, II, 172;
- (28) Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 172.
- (29) Atik, 110.
- (30) İbn Hişam, IV, 60; Taberî, II, 687.
- (31) Taberî, II, 695, vd.
- (32) Taberî, II, 732 vd.; Bir araştırmamız şöyle bir ince noktaya işaret eder: «Mekkenin idaresini, fetih günü İslâmı henüz kabul etmiş bulunan Attâb b. Esîd'e bırakırlar. Attâb b. Esîd'in Mekke Valiliği Resulullahın irtihallerine kadar devam ettiği gibi Hz. Ebubekir devri ile Ömer devrinin bir kısmında da devam etmiştir. Hz. Peygamberin bir gün öncesine kadar amansız düşmanı olan bir mekkeliyi, İslâmı kabul etmesi üzerine yine kendi memleketine vali tayin etmesi, O'nun, insan gönlünü kazanmaktaki inceliğe ve liyakate verdiği öneme eşî bulunmaz bir örnektir. «Bak: Yardım, Hadis-I, 124; W. M. Watt'da aynı şekilde değerlendirir. Bak: W. M. Watt, Hazret-i Muhammed, Çev: Hayrullah Örs, İstanbul, 1963, 216.
- (33) İbn Hişam, IV, 188.
- (34) «Allahtan ve Peygamberinden, kendileriyle andlaşma yaptığınız müşriklere ihtardır: Yeryüzünde dört ay daha dolaşabilirsiniz. Allahı âciz bırakamayacağınızı, Allahın inkârcıları rezil edeceğini bilin. Allahın ve Peygamberinin, puta tapanlardan uzak olduğunu, büyük hac günü, Allah ve Peygamberi insanlara ilân eder... (Tevbe/1-3).» Bak: İbn Hişam, IV, 188.
- (35) A. Vehbi Ecer, «Kanuna Saygı», Töre, Haziran-1978, sayı: 85, 45-46.
- (36) A. Vehbi Ecer, «Kadına Saygı» Töre, Temmuz-1978, sayı: 86, 47-49.
- (37) W. Montgomery Watt, «Arapların Hakimiyeti», İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, İstanbul, 1988, I, 70.
- (38) Kur'an-ı Kerimde Yüce Tanrı Peygamberimize hitaben: «De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım» buyurur. (Kehf-110) Peygamberimiz de bir hadislerinde «Ben ancak sizin gibi bir insanım» ifadesin kullanır. Bak: Müslim b. Haccâc, Sahih-i Müslim ve Tercemesi, Çev: M. Sofuoğlu, İstanbul, 1970, VII, 241.
- (39) Peygamberimiz Medinede hurma çiçeklerinin tozlaşması olayıyla ilgili olarak şöyle buyurur: «Ben ancak sizin gibi bir insanım. Ben sizlere dininizden herhangi birşey emrettiğim zaman onu derhal alıp kabul ediniz. Sizlere rey nevinden herhangi bir şey yemredersen kuşkusuz ben ancak bir insanım... Siz dünya işinizi daha iyi bilirsiniz?» Bak: Müslim, VII, 240-243; Riyaz üs-Salihîn Tercemesi'nin Buhari ve Müslimin Sahih'lerinde olduğunu zikrettiği şu hadis de bu konuda dikkate değer: «Ben ancak bir beşerim. Sis ise yargılanmak için bana geliyor-sunuz. Biriniz hüccet getirmede diğerinizden usta olabilir. Ben ise, işittiği msöze göre hüküm veririm. Şu halde bir kimseye mümin kardeşinin hakkını alıp verirsem, ona cehennemden bir parça ayırıyorum demektir.» (Cild: I, 267).
- (40) Ü. Günay, aynı makale.